

Een grensconflict met Bennekom in 1813

Kees Floor, *Oud Veenendaal* juni2019

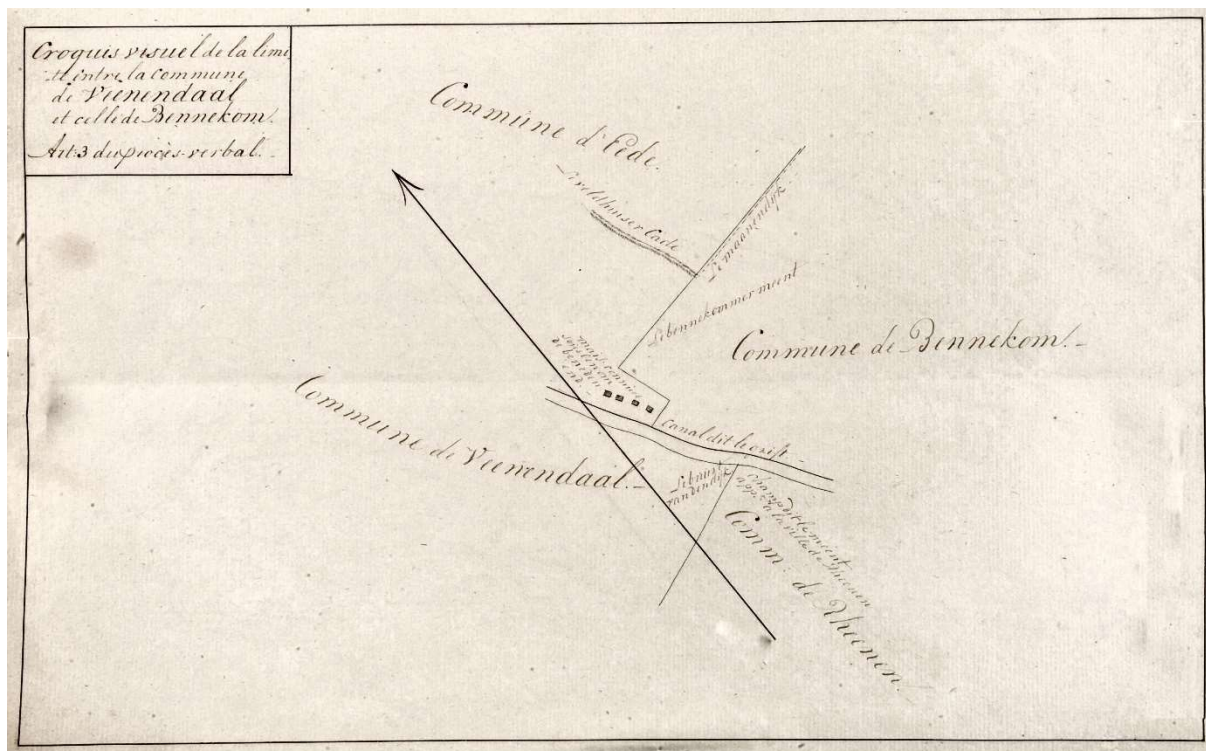
De bepaling van de gemeentegrenzen van Veenendaal onder Frans bestuur in 1813 had veel voeten in de aarde. De gemeente Bennekom maakte namelijk aanspraak op een gebied dat bekend stond als het Benedeneind. Het Departement van de Boven-IJssel, waarvan Bennekom deel uitmaakte, steunde de gemeente daarin. Toen er een eind kwam aan het Franse bestuur was er nog geen besluit gevallen. Daarna werd de situatie van voor de komst van de Fransen weer in ere hersteld. Zo trok Veenendaal uiteindelijk aan het langste eind.

In 1807 werd in Frankrijk een wet van kracht die de aanzet werd gaf tot de vorming van het Kadaster. Men hoopte daarmee tot een eerlijker stelsel van grondbelasting te komen. Volgens die wet moesten eerst landmeters de grenzen van alle gemeenten opmeten en vastleggen. Daarna deelden ze in overleg met de betrokken maires (burgemeesters) het grondgebied van elke gemeente op in secties. Vervolgens vond de opmeting van de afzonderlijke percelen plaats.

Vanaf de annexatie van Nederland door Frankrijk in 1810 golden de Franse wetten ook in ons land. Daardoor moesten van de Nederlandse gemeenten eveneens de grenzen worden opgenomen. De eerste grensbepalingen werden afgerond in 1812. Veenendaal was aan de beurt in 1813. In die tijd vormden Stichts en Gelders Veenendaal één gemeente; Bennekom was zelfstandig.

Bepaling van gemeentegrenzen

De procedures die bij de activiteiten ter voorbereiding van het kadaster gevolgd moesten worden, stonden beschreven in een Franstalig draaiboek. Daarvan was ook een Nederlandstalige versie beschikbaar, de zogeheten Methodieke Verzameling (1). De grensbepaling van Veenendaal en andere gemeenten in het kanton Rhenen werd uitgevoerd door of onder leiding van de landmeter der eerste klasse B. van Duijn Hzn. Samen met de Controleur der Directe Belastingen van het Arrondissement Amersfoort J. van Laan kwam hij naar onze gemeente om de grenzen met de buurgemeenten op te nemen. Daarbij wees maire J. Smith de grenzen aan in het bijzijn van zijn ambtsgeenoot van een buurgemeente, bijvoorbeeld Th. Prins van Bennekom of H.J. Roghair van Rhenen. Ook de Veenendaalse adjunct-maires C. Slok en J.H. de Bijll waren bij de grensbepaling betrokken. Ingezetenen die goed op de hoogte waren van de ligging van de gemeentegrenzen, fungeerden als indicatoren (aanwijzers). Op dezelfde manier werden de grenzen met Amerongen, Renswoude en Ede aangeduid, totdat de volledige omtrek van de gemeente was vastgelegd. Van Duijn maakte per buurgemeente een schets van de ligging van de gemeenschappelijke grens (figuur 1). Achteraf werden de schetsen gebruikt om een ‘proces-verbaal van bepaling der grenzen van het grondgebied der gemeente van Veenendaal’ op te stellen (2). Zo’n document was zowel in het Frans als in het Nederlands beschikbaar. Het bevatte gewoonlijk evenveel artikelen als er buurgemeenten waren en gaf een nauwkeurige beschrijving van de gemeentegrenzen. Elk artikel moest ondertekend worden door of namens alle genoemde functionarissen. De zogeheten figuratieve schetsen der grensscheiding werden als bijlagen toegevoegd.

1. Figuratieve schets der grensscheiding tussen de gemeenten van Veenendaal (destijds een fusiegemeente van Stichts en Gelders Veenendaal) en Bennekom (destijds een zelfstandige gemeente) door landmeter B. van Duijn Hzn. Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal, 29 juni 1813. De teksten in de schets zijn in het Frans. Bron: Gelders Archief 4977-0003.

Denkbeeldige rondgang

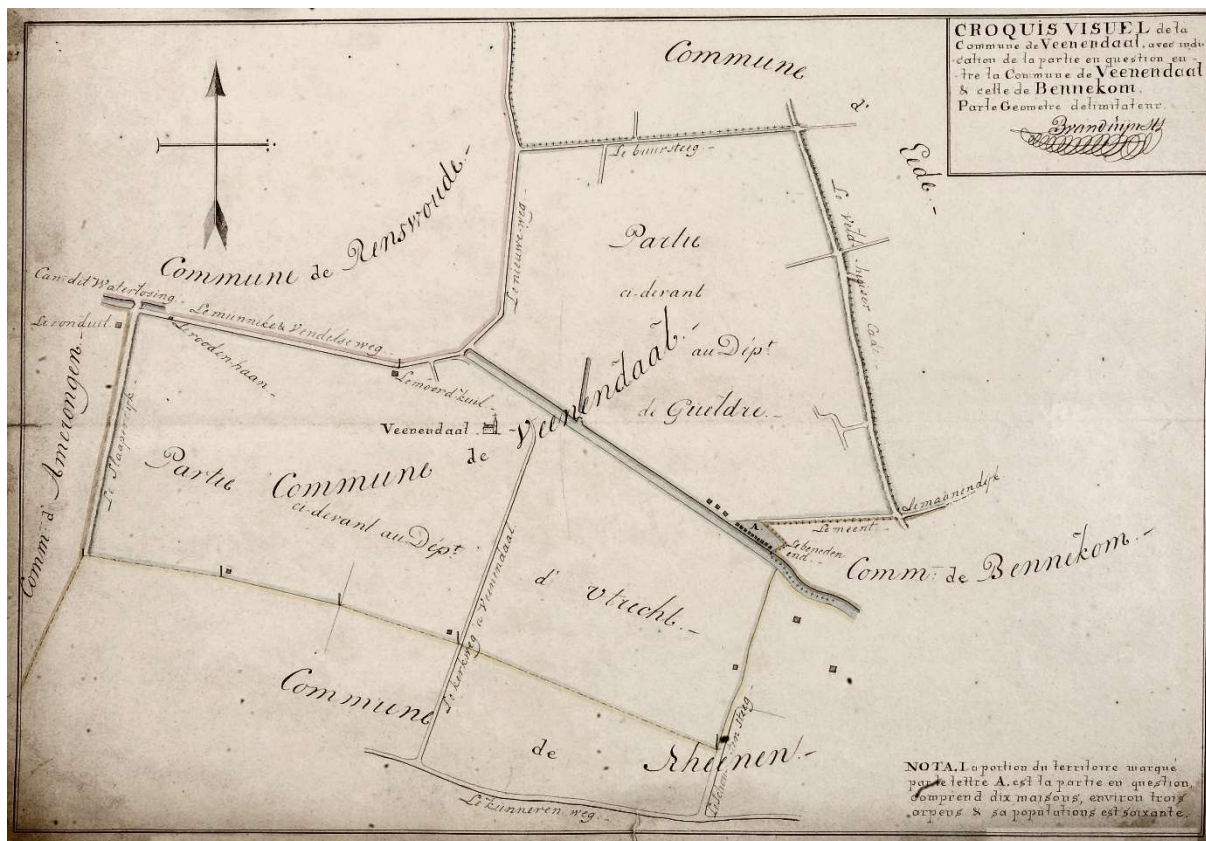
De uiteindelijke tekst van het proces-verbaal van grensbepaling werd, zoals te doen gebruikelijk, zo geformuleerd dat het lijkt alsof landmeter Van Duijn, zich op 29 juni 1813 volgens afspraak meldde bij de mairie (het raadhuis) van de gemeente Veenendaal, om daarvan de grenzen op te nemen. Daar trof hij in ons geval dan niet alleen maire Smith, zijn adjuncten Slok en De Bijll en verscheidene aanwijzers, maar ook alle maires, eventuele adjunct-maires en aanwijzers van de aangrenzende gemeenten 'teneinde in derzelver wederzijdsch bijzijn de grensscheiding op te nemen van het grondgebied van Veenendaal'. Correspondentie uit die tijd van andere gemeenten laat overigens zien dat zo'n grensbepaling niet op een dag plaatsvond. Bij grotere gemeenten, zoals Woudenberg met een omtrek van 53 kilometer, zou dat ook ondoenlijk zijn geweest.

Grensgeschillen

De bepaling van de gemeentegrenzen van Veenendaal verliep zonder problemen, op een uitzondering na. Maire Prins van Bennekom was het namelijk niet eens met de grenzen zoals die door ambtsgenoot Smith van Veenendaal waren aangewezen en door landmeter Van Duijn op schrift waren gesteld. Prins weigerde dan ook het desbetreffende artikel uit het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal te tekenen voor akkoord.

In zulke gevallen had de landmeter volgens het eerder genoemde draaiboek de opdracht om te proberen de betrokkenen op een lijn te krijgen. Als dat, zoals in dit geval, niet lukte, moest hij de standpunten noteren (2, 3) en toelichten aan de hand van een situatieschets (figuur 2).

Het conflict ging over een aantal huizen en percelen, die bekend stonden als het Benedeneind. Volgens Prins behoorden die bij Bennekom. De bewoners betaalden namelijk erfpacht aan de

2. Schetstekening van de gemeente Veenendaal door landmeter B. van Duijn Hzn. Het gebied waarover Veenendaal en Bennekom het niet eens waren is aangeduid met een hoofdletter A. Bijlage bij het proces-verbaal van grensbepaling van Veenendaal, 29 juni 1813. Bron: Gelders Archief 4977-0001.

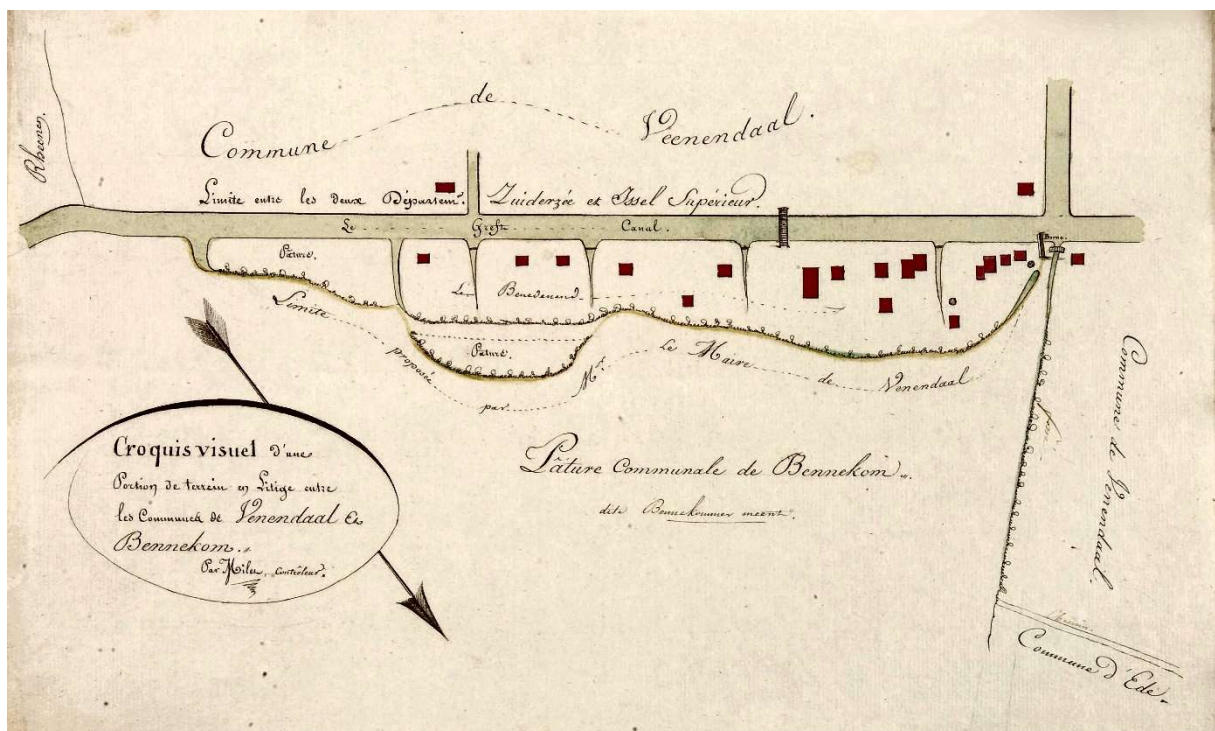
gemeente Bennekom. Ook de waterschapslasten werden via de gemeente Bennekom doorgesluisd naar de Dijkstoel van Wageningen en Bennekom. Bovendien hadden ze het recht hun vee te weiden op de Bennekomse Meent, iets wat voorbehouden was aan grondeigenaren en erfpachters uit die gemeente. Smith voerde daartegen aan dat de bewoners gemeentelijke belastingen betaalden aan Veenendaal. Verder berustte de armenzorg bij Veenendaal. Ook kerkelijk behoorden de bewoners bij Veenendaal. Daarnaast stonden bewoners van het Benedeneind die dienstplichtig waren, in Veenendaal geregistreerd.

Landmeter Van Duijn en contoleur der directe belastingen Van Laan kozen de partij van Veenendaal. De huizen van het Benedeneind lagen, zo constateerden ze, op een half uur gaans van Veenendaal; naar Bennekom was men maar liefst anderhalf uur onderweg. Bovendien verklaarden de bewoners zelf tot Veenendaal te behoren. Verder, zo voerde het tweetal aan, vormde de in het proces-verbaal der grensbepaling beschreven grens tussen Veenendaal en Bennekom tevens de grens tussen de departementen van de Zuiderzee en van de Boven-IJssel (4). Wanneer de gemeentegrens en de grens van het departement niet langer zouden samenvallen, dreigde een verwarrende situatie te ontstaan.

Om duidelijk te maken waar het meningsverschil over ging, voegde Van Duijn een schetstekening toe van de gehele gemeente Veenendaal. Het betwiste gebied duidde hij daarop aan met de letter A. (figuur 2) Tevens gaf hij aan dat het ging om een gebied van iets meer dan een hectare met 10 woningen en zestig bewoners.

Afhandeling

Toen het proces-verbaal van grensscheiding van Veenendaal gereed was, stuurde landmeter Van Duijn het samen met vergelijkbare documenten van andere gemeenten van het kanton Rhenen op naar de belastingdienst. Deze voerde nog een controle uit en zond het hele pakket door naar de Prefect van het Departement van de Zuiderzee, A. Ph. F. G. Visscher, graaf van Celles. Deze tekende op 23 augustus 1813 de processen-verbaal voor akkoord. Dat gold althans voor Amerongen (5) en vermoedelijk ook voor de andere gevallen waarbij er geen problemen waren gerezen. Over de grens tussen Veenendaal en Bennekom moest eerst nog een knoop worden doorgemaakt voordat het proces-verbaal definitief kon worden. Het draaiboek van het Kadaster schreef voor dat hiertoe eerst R.L. van Andringa de Kempnaer geïnformeerd moest worden. Van Andringa was de Prefect van het Departement van de Boven-IJssel, waar Bennekom onder viel. Hij schakelde de gemeente Bennekom, de controleur der directe belastingen en van het Kadaster in het arrondissement Arnhem H.C. Milet, de Directeur der Directe Belastingen van het Departement van de Boven-IJssel en de onderprefect van het arrondissement Arnhem in om hem van advies te dienen, zodat hij zijn standpunt tegenover de Minister van Binnenlandse Zaken zou kunnen bepalen (2,3). Milet ging een kijkje nemen in het betwiste gebied en bracht de situatie ter plaatse nog weer wat gedetailleerder in kaart (figuur 3). Vooruitlopend op de door hem gewenste uitkomst voorzag hij het gedeelte van de Grift langs het betwiste gebied reeds van de aanduiding 'grens van de departementen van de Zuiderzee en van de Boven-IJssel'. Deze grens viel namelijk samen met de grens tussen de gemeenten Veenendaal en Bennekom, zoals landmeter Van Duijn eerder al had aangegeven.

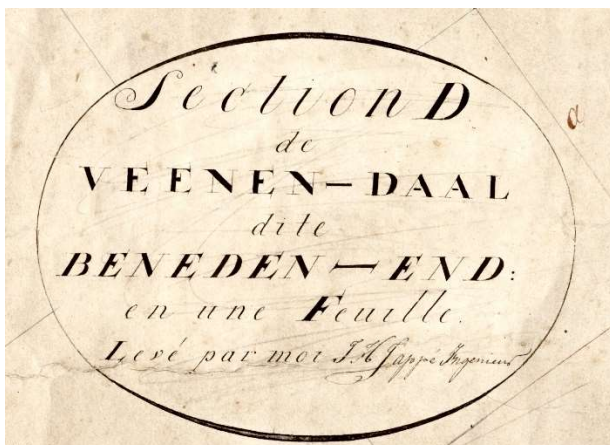
3. Schetstekening van het gebied dat bij de grensbepaling van 1813 geclaimd werd door zowel Veenendaal als Bennekom, vervaardigd door H.C. Milet, Contoleur der Directe Belastingen en van het Kadaster van het arrondissement Arnhem. Bron: Gelders Archief 4977-0007.

Milet was ook als notulist aanwezig bij een vergadering van het gemeentebestuur van Bennekom op 25 oktober 1813, die weer volgens de regels van het draaiboek van het Kadaster was belegd om de opvattingen en argumenten over de kwestie helder te krijgen. Uit het verslag van die bijeenkomst blijkt dat men vond dat het Benedeneind onder Bennekom viel dan wel ermee verenigd moest worden. Die opvatting nam Milet over in een rapport, waarin hij tevens aanvoerde dat het draaiboek een voorkeur uitsprak voor duidelijk in het terrein herkenbare grenzen. In dat opzicht voldeed de Grift uiteraard veel beter dan de door burgemeester Smith van Veenendaal aangewezen grens (vergelijk figuur 3).

Milets superieuren namen zijn aanbevelingen over. Of deze zaak de minister van Binnenlandse zaken uiteindelijk nog heeft bereikt is onzeker. Ook weten we niet welke adviezen het departement van de Zuiderzee hem heeft gegeven, al ligt het in de lijn der verwachtingen dat men de kant van Veenendaal had gekozen. Inmiddels was het al half november geworden en het zou niet lang meer duren tot de Fransen uit ons land zouden worden verdreven. Tot een keizerlijk decreet, dat in dit soort conflicten de oplossing moest brengen, is het in ieder geval niet meer gekomen. In december kreeg de gemeente Bennekom een bericht dat de werkzaamheden van de Fransman Milet waren overgenomen door een ander. Kennelijk was de zaak dus niet onder Frans bestuur rond gekomen.

Secties en percelen

Door het grensconflict met Bennekom lagen de gemeentegrenzen van Veenendaal in 1813 nog niet volledig vast. Desondanks ging men gewoon door met de werkzaamheden die ter voorbereiding van het kadaster noodzakelijk waren. Zo trokken landmeter der eerste klasse I. H. Jappe en maire Smith eropuit om het grondgebied van de gemeente op te delen in secties. Het werden er uiteindelijk vijf, aangeduid met een letter en een naam. Sectie A noemden ze Nieuwe Molen, het gebied van sectie B stond reeds bekend als Boven End. Sectie C kreeg de naam Nieuwe Buurt, sectie D werd aangeduid als Beneden End en sectie E werd eenvoudigweg Veenendaal. Jappe legde de indeling vast in een ‘proces-verbaal der verdeling van het grondgebied der gemeente van Veenendaal in sectieën’, gedateerd 10 augustus 1813 (5). Daarna kon hij aan de slag met het opmeten van de afzonderlijke percelen. De kadastrale kaart van sectie D (Benedenend) (6), het zogeheten minuutplan, kwam nog gereed in 1813. De gebruikte teksten zijn namelijk in het Frans, zoals figuur 4 laat zien (7). Later, onder Nederlands bestuur, werd uitsluitend de Nederlandse taal gebruikt.

4. Het zogeheten schild op het minuutplan van sectie D van de gemeente Veenendaal (later sectie A van Stichts Veenendaal) uit 1813. De teksten op de kaart zijn in het Frans. Bron: RCE (6).

Vermoedelijk kwam het werk niet af. Een kadastrale verzamelkaart van Veenendaal uit die tijd ontbreekt. Zo'n kaart zou na afronding van alle opmetingen moeten zijn vervaardigd. Op latere verzamelkaarten van Stichts Veenendaal, Gelders Veenendaal of andere gemeenten uit het kanton Rhenen, komen geen verwijzingen voor naar opmetingen in 1813. Verzamelkaarten van gemeenten ten westen en noorden van de stad Utrecht uit het kanton Maarsen, - het andere kanton in de provincie Utrecht (destijds onderdeel van het Departement van de Zuiderzee) waar landmeters reeds in de Franse tijd actief waren, - bevatten zo'n verwijzing vaak wél. De meeste minuutplannen van buurgemeente Renswoude (6) vermelden overigens wel dat ze 'gedeeltelijk zijn opgemeten onder de Fransche Administratie'. Ook daar hadden de landmeters door de wisseling van de macht hun werkzaamheden kennelijk niet kunnen afronden.

Nederlands bestuur

Na het vertrek van de Fransen eind 1813 kwamen de werkzaamheden ter voorbereiding van het kadaster enige tijd stil te liggen. Processen-verbaal van grensbepaling van na 1813 van gemeenten in de provincie Utrecht stammen pas weer uit de periode 1818-1833. In gemeenten waar in de Franse tijd reeds gemeentegrenzen waren opgenomen, waaronder Veenendaal, gebeurde dat opnieuw. Doordat de gemeentelijke indeling onder Nederlands bestuur werd gewijzigd en wijzigingen van de provinciegrenzen werden teruggedraaid, was dat meestal ook noodzakelijk. Zo viel Veenendaal uiteen in Stichts en Gelders Veenendaal. Bennekom en Gelders Veenendaal kwamen onder de burgerlijke gemeente Ede, maar bleven beide voortbestaan als zogenoemde kadastrale gemeente.

Het nieuwe proces-verbaal van grensbepaling van Stichts Veenendaal werd gedateerd 28 april 1818. We vinden er een aantal bekende namen op terug. J. Smith, destijds maire van Veenendaal, had inmiddels twee petten op; hij tekende als schout van Stichts Veenendaal en als schout van Renswoude. Ook maire H.J. Roghair van Rhenen was de machtswisseling goed doorgekomen en tekende nu als burgemeester van Rhenen (8). Adjunct-maire van Veenendaal C. Slok was vanaf 1815 raadslid van Ede en tekende het proces-verbaal bij afwezigheid van schout E.D. van Meurs van Ede namens Gelders Veenendaal en Bennekom.

Na de vaststelling van de gemeentegrenzen van Stichts Veenendaal volgde de indeling in secties op 26 juni 1818 (5). De grensaafpaling van de kadastrale gemeenten Gelders Veenendaal, Bennekom en Ede volgde pas in 1831. De secties D en E van Veenendaal-anno-1813 werden met behoud van naam gewijzigd in sectie A en B van Stichts Veenendaal. De secties A, B en C van Veenendaal-anno-1813 behielden in Gelders Veenendaal hun letteraanduiding, maar kregen de namen Het Dorp, Boveneind en Benedeneind.

Naar Gelders Veenendaal

Doordat Gelders Veenendaal en Bennekom beide toegevoegd werden aan de gemeente Ede, was de angel uit het grensconflict gehaald. Meestal speelde het geld bij dergelijke conflicten namelijk een belangrijke rol. Het maakte nu echter niet meer uit of de percelen waren gelegen in Gelders Veenendaal of in Bennekom; in beide gevallen vloeiden de gemeentelijke belastingen waarvoor de bewoners van het Benedeneind werden aangeslagen, in de kas van Ede.

Op kadastrale kaarten, vervaardigd in de periode 1818-1832 is te zien dat het betwiste gebied tot Gelders Veenendaal werd gerekend (figuur 5). Ook uit de kaarten in de gemeenteatlas van Kuyper uit 1867 (9) van de kadastrale gemeenten Ede (met Gelders Veenendaal) en Bennekom, blijkt dat (Gelders) Veenendaal uiteindelijk aan het langste eind had getrokken.

5. Uitsnede uit het zogeheten minuutplan van de kadastrale gemeente Gelders Veenendaal. Het in 1813 betwiste gebied maakt deel uit van deze gemeente. De percelen in het gebied zijn ingetekend; percelen buiten de grenzen van de kadastrale gemeente zijn niet opgenomen. Bron: RCE (6).

Voetnoten

1. *Methodique Verzameling der wetten, decreten, reglementen, instructiën en decisiën, betrekkelijk het Cadaster van het Fransche Rijk*, eerste deel. Amsterdam 1812.
2. Gelders Archief, toegang 016, inv.nr. 4977 en 4995.
3. Gemeentearchief Ede, toegang 0001, inv.nr. 373.
4. Zie: Wet over het bestuur in de departementen art. 1, 10 maart 1807 en Décret impériale qui divise le territoire de la Hollande en neuf départemens, 13 september 1810.
5. Het Utrechts Archief, toegang 1294, inv.nr. 2690.
6. Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
7. De Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bevat geen andere voorbeelden van minuutplannen van gemeenten in de provincie Utrecht in de Franse taal.
8. Kuyper, J., *Gemeentatlas van Gelderland*, Leeuwarden, 1868.